

Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

**Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського**

Серія: Педагогіка і психологія

№ 53 • 2018 р.

Вінниця

Ministry of Education and Science of Ukraine
Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University

SCIENTIFIC ISSUES

OF

Vinnytsia state M.Kotsyubynskyi pedagogical university

Section: Pedagogics and Psychology

№ 53 • 2018

Vinnytsia

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія
№ 53 • 2018 р.

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського від 28 лютого 2018 р. (протокол № 10)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Шахов В. І. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, професор кафедри психології і соціальної роботи; доктор педагогічних наук, професор (відповідальний редактор).

Акімова О. В. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, завідувач кафедри педагогіки і професійної освіти; доктор педагогічних наук, професор (заст. відповід. редактора).

Бондар В. І. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, директор Інституту педагогіки і психології; доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України.

Брилін Б. А. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, доктор педагогічних наук, професор кафедри ансамблевої гри та естрадного мистецтва.

Галузяк В. М. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, професор кафедри педагогіки і професійної освіти; кандидат психологічних наук, доцент (відповідальний секретар).

Гуревич Р. С. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, директор Навчально-наукового інституту педагогіки, психології і підготовки фахівців вищої кваліфікації; доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України.

Гусак П. М. – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, завідувач кафедри соціальної педагогіки та педагогіки вищої школи; доктор педагогічних наук, професор.

Карпенко З. С. – Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології; доктор психологічних наук, професор.

Коломієць А. М. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, проректор з наукової роботи; доктор педагогічних наук, професор.

Лазаренко Н. І. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, ректор; кандидат педагогічних наук, доцент.

Мазур Пьотр – Вища Державна Професійна Школа м. Хелм, завідувач кафедри педагогіки, доктор габілітований, професор (Польща).

Ничкало Н. Г. – доктор педагогічних наук, професор, академік-секретар відділення педагогіки і психології професійно-технічної освіти Національної академії педагогічних наук України.

Паламарчук О. М. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, завідувач кафедри психології і соціальної роботи; доктор психологічних наук, доцент.

Сова Йозеф – Старопольська школа вища в м. Кельце; доктор габілітований, професор (Польща).

Сухомлинська О. В. – доктор педагогічних наук, професор, академік-секретар відділення теорії та історії педагогіки Національної академії педагогічних наук України.

Тарасенко Г. С. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, професор кафедри дошкільної і початкової освіти; доктор педагогічних наук, професор.

Шандор Палфі – Дебреценський університет, Гойдубесерменське відділення, доктор педагогічних наук (Угорщина).

Шурек-Борута Аліна – Університет Шльонський у Катовіце, керівник закладу суспільної педагогіки та міжнародної освіти; доктор габілітований, професор (Польща).

Яворська-Вітковська Моніка – Куявсько-Поморська вища школа в Бидгощі, декан відділу наук суспільних і філологічних; доктор габілітований, професор (Польща).

Літературний редактор: В.В. Богатько, А.І. Марченко

Комп'ютерна верстка: Н.Р. Опушко

Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: 36. наук. праць. – Випуск 53 / Редкол.: В.І. Шахов (голова) та ін. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2018. – 246 с.

У збірнику вміщені наукові статті з актуальних проблем сучасної педагогіки та психології, в яких розкриваються питання дидактики, теорії і методики виховання, професійної освіти, соціальної педагогіки, порівняльної педагогіки, історії педагогіки, педагогічної психології.

Свідомство про реєстрацію КВ № 8412 видане Міністерством юстиції України 06.02.2004 р.

Збірник є науковим фаховим виданням (затверджено наказом МОН України № 1222 від 07.10.2016 р.)

ББК 74. 00+88. 40+88. 840

Н 34

SCIENTIFIC ISSUES

of Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University

Section: Pedagogics and Psychology

№ 53 • 2018

Recommended for publication by the decision of the Academic Council of
Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University
28 february 2018 (proceedings № 10)

EDITORIAL BOARD

Editor-in-chief: Prof. Dr. Volodymyr I. Shakhov, Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University (Ukraine)

Prof. Dr. Olha V. Akimova, Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University (Ukraine)

Prof. Dr. Volodymyr I. Bondar, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine)

Prof. Dr. Boris A. Brylin, Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University (Ukraine)

Executive secretary: As. Prof. Dr. Vasyl M. Haluziak, Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University (Ukraine)

Prof. Dr. Roman S. Hurevytch, Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University (Ukraine)

Prof. Dr. Petro M. Husak, Lesya Ukrainka Eastern European National University (Ukraine)

Prof. Dr. Zinoviya S. Karpenko, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ukraine)

Prof. Dr. Alla M. Kolomiets, Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University (Ukraine)

As. Prof. Dr. Nataliia I. Lazarenko, Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University (Ukraine)

Prof. Dr. Piotr Mazur, The State School of Higher Education in Chelm (Poland)

Prof. Dr. Nelya H. Nychkalo, National Academy of Educational Sciences of Ukraine

Prof. Dr. Olha M. Palamarchuk, Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University (Ukraine)

Prof. Dr. Józef Sowa – Old Polish University, Kielce (Poland)

Prof. Dr. Olha V. Sukhomlynska, National Academy of Educational Sciences of Ukraine

Prof. Dr. Halyna S. Tarasenko, Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University (Ukraine)

Prof. Dr. Sándor Pálfi, University of Debrecen (Hungary)

Prof. Dr. Alina Szczurek-Boruta, University of Silesia, (Poland)

Prof. Dr. Monika Jaworska-Witkowska, Kujawy and Pomorze University of Bydgoszcz (Poland)

Text editors: Valentyna V. Bohatko, Alla.I. Martchenko

Technical editor: Nadiya R. Opushko

The Scientific Issues of Vinnytsia State M. Kotsyubynskyi Pedagogical University. Section: Pedagogics and Psychology. – Issue 53 / Editorial board: Volodymyr I. Shakhov (editor-in-chief) and others. – Vinnytsia: LLC «Nilan Ltd», 2018. – 246 p.

The volume contains scientific articles on relevant issues of modern pedagogy and psychology, which reveal questions of didactics, theory and methodology of education, vocational training, social pedagogy, comparative pedagogy, history of education, educational psychology.

Certificate of registration KB № 8412 issued by the Ministry of Jurisdiction of Ukraine 06.02.2004.

Edition is included in the list of scientific professional publications of Ukraine by the Ministry of Education and Science of Ukraine # 1222 of 07.10.2016.

ББК 74.00+88.40+88.840

Н 34

ISSN 2415-7872

© Authors, 2018

ЗМІСТ

ДИДАКТИКА

Р. В. Ігнатівська. ОРГАНІЗАЦІЯ ГРУПОВОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	9
О. О. Малінка. «УЧИМОСЯ НАВЧАЮЧИ» ЯК ОДИН З ЕФЕКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	14
С. В. Яблоков, С. С. Федорук. МЕТОД ПРОЕКТІВ ЯК ІННОВАЦІЙНА ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ У НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	17

ТЕОРІЯ ВИХОВАННЯ

М. В. Вацьо. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС УРОКІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	24
В. М. Галузяк. ДИРЕКТИВНЕ Й ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНЕ ВИХОВАННЯ – АЛЬТЕРНАТИВИ ЧИ ЕТАПИ ЄДИНОЇ ВИХОВНОЇ СТРАТЕГІЇ.....	30
С. І. Губіна, А. Г. Мухомор. ВЗАЄМОДІЯ ШКОЛИ ТА СІМ'Ї У МОРАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ.....	40
Г. С. Міленіна. ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ.....	45
Т. С. Сенік. ДО СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «КУЛЬТУРА МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ».....	50
О. В. Столяренко, О. В. Столяренко. ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЛЮДИНИ В МОРАЛЬНІЙ СВІДОМОСТІ ВИХОВАНЦЯ.....	55
С. В. Харченко. УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА ЯК ФАКТОР СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА.....	60

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

С. Я. Білявець. ПІДСИСТЕМА ЗМІСТУ НАВЧАННЯ ВІЙСЬКОВО-СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН ЯК СКЛАДОВА МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ.....	65
Л. П. Василевська-Скупа. ДИДАКТИЧНІ ПРИНЦИПИ ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	69
І. Г. Герасимова. ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ.....	74
Л. В. Дудікова. СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ.....	79
Н. В. Зінюкова. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УСНОГО ПЕРЕКЛАДАЧА В МАГІСТРІВ-ФІЛОЛОГІВ.....	84
А. В. Іванчук. СИСТЕМА НАВЧАЛЬНИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАДАЧ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ТЕХНІЧНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ.....	91
О. М. Ігнатова. МОДЕЛІ ЛІДЕРСТВА В ОСВІТІ.....	96
В. В. Каплінський. ЯКІСТЬ ПІДРУЧНИКІВ І ПОСІБНИКІВ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В ПРОЦЕСІ ЗАГАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ.....	100
В. О. Кириленко, М. В. Коннова. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ В СИСТЕМІ МАГІСТРАТУРИ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	107
Л. В. Коваленко. РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ: МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	112
Ю. О. Корсун. ХАРАКТЕРИСТИКА СФОРМОВАНОСТІ МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНОГО КОМПОНЕНТУ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ.....	118
К. В. Кушнір. ВИКОРИСТАННЯ МУЗИЧНО-КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ МИСТЕЦЬКИХ ФАКУЛЬТЕТІВ.....	124
Т. М. Лесіна. ПРІОРИТЕТНІСТЬ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ УМІНЬ І НАВИЧОК ДОШКІЛЬНИКІВ У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМАТИКИ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ.....	127

І. М. Лобачук. КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ.....	133
В. М. Мірошниченко. АКТИВІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ЗАСОБАМИ ДІЛОВИХ ІГОР	138
І. А. Марчук. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ МЕДИЦИНИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ МАРКЕТИНГУ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	143
В. В. Молоченко. ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ СТУДЕНТІВ-АГРАРІЇВ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	148
М. П. Назаренко. НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ МУЗИКИ У ВІТЧИЗНЯНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТЬ.....	152
Л. О. Остапчук. ОСНОВОПОЛОЖНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ СПІВАЦЬКОГО ГОЛОСУ.....	157
С. Г. Приймак. МОРФОФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ СТУДЕНТІВ, ЩО СПЕЦІАЛІЗУЮТЬСЯ В БОКСІ.....	162
Н. Л. Рабецька. КОМПОНЕНТНА СТРУКТУРА ФЕНОМЕНА «КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОЇ СФЕРИ»	170
І. Л. Холковська. ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НА ЗАНЯТТЯХ З МЕТОДИКИ ВИХОВНОЇ РОБОТИ.....	175
Н. А. Яценко. ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЕКОЛОГІВ	182

СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

М. С. Антонюк, О. В. Фуштей, К. О. Чала. УПЛИВ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ НА РОЗВИТОК ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ.....	188
М. О. Давидюк, В. В. Куцак. ТЕХНОЛОГІЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ.....	192
Н. В. Перегончук. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	199

ПОРІВНЯЛЬНА ПЕДАГОГІКА

Н. М. Гаврилюк. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА РОЗВИТОК ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ (ДОСВІД США)..	204
О. М. Ельбрехт. ІДЕЇ ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ І СИСТЕМИ ПІДРУЧНИКОТВОРЕННЯ США: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ.....	207
О. Ю. Поп. ВПРОВАДЖЕННЯ ЦІННІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО ВИХОВАННЯ ЯК СКЛАДОВОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В СЕРЕДНІХ ШКОЛАХ КАНАДИ.....	212
О. Яресько. СИСТЕМА БІЛІНГВАЛЬНОЇ ОСВІТИ ФРАНЦІЇ ЯК ПРЕДМЕТ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ	215

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

М. Д. Галів. ЗАГАЛЬНОФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОГО НАРАТИВУ МИКОЛИ МАККАВЕЙСЬКОГО (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.).....	219
Т. Я. Паничок. ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ У НІМЕЦЬКІЙ ПЕДАГОГІЦІ ХVІІІ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.	224

ПСИХОЛОГІЯ

А. М. Килівник, В. А. Килівник. ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ЕМПАТІЇ В СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ	229
Н. А. Лебедева. ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ПОНЯТТЯ САМООЦІНКИ: КЛАСИЧНІ ЗАРУБІЖНІ ТЕОРІЇ	233
В. І. Шахов, В. В. Шахов. ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ПСИХОЛОГА ЯК СКЛАДОВА ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ	238

Наші автори.....	244
-------------------------	-----

2. Годлевська Д. М. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників : автореф. дис. На здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07 / Д. М. Годлевська. – К. : Знання, 2007. – 20 с.
3. Головаха Є. І. Психологія людського взаєморозуміння / Є. І. Головаха, Н. В. Паніна. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2007. – 223 с.
4. Коваленко О. Г. Розвиток емпатії та атракції майбутнього педагога за умов професійного спілкування : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.07 / О. Г. Коваленко. – К., 2004. – 21 с.
5. Комунікативна професійна компетентність як умова взаємодії соціального працівника з клієнтом // Педагогіка. – 2003. – № 2. – С. 58–60.
6. Кунцевська А. В. Емпатія у системі професійних здатностей фахівців соціономічних професій / А. В. Кунцевська // Актуальні проблеми психології / [за ред. Максименка С. Д.]. – Т. 7. Вип. 2. – К. : Міленіум, 2004. – С. 193–197.
7. Методичні рекомендації «Профілактика професійного вигорання працівників соціальної сфери» / [за загальною редакцією кандидата медичних наук М. Л. Авраменка]. – Л. : Основа, 2008. – 53 с.
8. Федотюк Т. І. Психологічні особливості становлення емпатії як елементу комунікативної здатності практичного психолога : автореф. дис. канд. психол. наук / Т. І. Федотюк. – К. : Академія, 1997. – 178 с.

References

1. Vasylyshyna T. V. Empatiya yak faktor efektyvnosti pedahohichnoho spilkuvannya : avtoref. dys kand. psykhol. nauk : 19.00.07 «Pedahohichna ta vikova psykholohiya» / T. V. Vasylyshyna. – K. : Znannya, 2000. – 230 s.
2. Hodlev'ska D. M. Formuvannya profesinyoi komunikatyvnoyi kompetentnosti maybutnikh sotsial'nykh pratsivnykiv : avtoref. dys. Na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk : 13.00.07 / D. M. Hodlev'ska. – K. : Znannya, 2007. – 20 s.
3. Holovakha Ye. I. Psykholohiya lyuds'koho vzayemorozuminnya / Ye. I. Holovakha, N. V. Panina. – K. : In-t sotsiolohiyi NAN Ukrayiny, 2007. – 223 s.
4. Kovalenko O. H. Rozvytok empatiyi ta atraktsiyi maybutn'oho pedahoha za umov profesynoho spilkuvannya : avtoref. dys kand. psykhol. nauk : 19.00.07 / O. H. Kovalenko. – K., 2004. – 21 s.
5. Komunikatyvna profesiyna kompetentnist' yak umova vzayemodiyi sotsial'noho pratsivnyka z kliyentom // Pedahohika. – 2003. – # 2. – S. 58–60.
6. Kuntsevs'ka A. V. Empatiya u systemi profesiynykh zdatnostey fakhivtsiv sotsionomichnykh profesiy / A. V. Kuntsevs'ka // Aktual'ni problemy psykholohiyi / [za red. Maksymenka S. D.]. – T. 7. Vyp. 2. – K. : Milenium, 2004. – S. 193–197.
7. Metodychni rekomendatsiyi «Profilaktyka profesynoho vyhorannya pratsivnykiv sotsial'noyi sfery» / [za zahal'noyu redaktsiyeyu kandydata medychnykh nauk M. L. Avramenka]. – L. : Osnova, 2008. – 53 s.
8. Fedotyuk T. I. Psykholohichni osoblyvosti stanovlennya empatiyi yak elementu komunikatyvnoyi zdatnosti praktychnoho psykholoha : avtoref. dys. kand. psykhol. nauk / T. I. Fedotyuk. – K. : Akademiya, 1997. – 178 s.

УДК 37. 015.3 717 : 81

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ПОНЯТТЯ САМООЦІНКИ: КЛАСИЧНІ ЗАРУБІЖНІ ТЕОРІЇ

Н. А. Лебедєва

orcid.org/0000-0001-6821-5559

У статті здійснено огляд праць зарубіжних авторів у контексті поняття самооцінки як значущої характеристики особистості. Ці напрацювання були першими та стали основою для подальших пошуків у галузі психології, педагогіки та соціології.

Ключові слова: теорії самооцінки, саморефлексія, Я-концепція, цінність, характер, потреби.

BASIC GOING NEAR CONCEPT OF SELF-ESTEEM: CLASSIC FOREIGN THEORIES

N. A. Lebedieva

The article reviews the works of foreign authors in the context of the self-esteem concept as a significant characteristic of personality. These developments were the first and became the basis for further research in the field of psychology, pedagogy and sociology. The theoretical work on the notion of self-evaluation began a century ago from the works of James and Cooley, whose theories have had an impact on research in this direction. These authors were the first theoreticians of the field of psychology, who asked the question «What is» I? «In their studies, they tried to explain the importance of its existence, level of consciousness, place in personal and social processes and development. These developments have become the basis of the theory of self-esteem. As for psychoanalytic and psychodynamic theories, Adler, Sullivan and Horney, who were under the influence of Freud and psychoanalysis, discussed concepts of self-esteem from the point of view of psychodynamics. Common in all psychodynamic perspectives, including unconscious, subconscious and conscious processes inside Freud himself.

The purpose of the article is to consider the main approaches to the concept of self-esteem in the works of foreign authors: psychologists, psychoanalysts, sociologists.

The importance of self-esteem can be seen from several points of view. First of all, it is important for normal psychological development. You need to believe in yourself in terms of the ability to achieve the goal. As a result, you can adequately cope with the problems of everyday life. Without belief in oneself, a person can be productive in the general sense, but it will probably be less effective and creative than having a high self-esteem.

Students need special attention in this context. It is during this period that a person is formed. An inappropriate level of self-esteem can be a source of many problems associated with acute experiences, with the consequences of which are often stress and frustration.

Key words: *self-esteem theory, self-reflection, I-concept, value, character, needs.*

Самооцінка є значущою характеристикою особистості у визначенні її поведінки. Для того, щоб зрозуміти людину психологічно, потрібно розуміти природу і ступінь її самооцінки, а також стандарти, за якими вона себе оцінює. Кожен відчуває прагнення до самоповаги як імперативну та нагальну потреби. Будь-яка особистість має потребу в позитивному баченні себе.

Сприятлива самооцінка необхідна для особистого щастя та ефективного функціонування впродовж життя. Люди, які звертаються за психологічною та психіатричною допомогою, часто визнають, що вони страждають від почуття неповноцінності та нікчемності. Вони вважають себе безпорадними та не спроможними поліпшити своє становище, їм не вистачає внутрішніх ресурсів, щоб зменшити занепокоєння, викликане повсякденними подіями. Зрозуміло, що почуття значущості та самоповаги суттєво впливає на створення стратегії подолання щоденних життєвих проблем.

Теоретична робота щодо поняття самооцінки почалася століття тому з праць Джеймса і Кулі, чії теорії мають вплив на дослідження в даному напрямі. Ці автори були першими теоретиками галузі психології, що поставили питання «Що таке «Я?» У своїх дослідженнях вони намагались пояснити важливість його існування, рівень свідомості, місце в особистісних та соціальних процесах та розвитку. Ці напрацювання і стали основою теорії самооцінки.

Що стосується психоаналітичних і психодинамічних теорій, то А.Адлер, Р.Салліван і К.Хорні, які перебували під впливом Фрейда та психоаналізу, обговорювали концепції самооцінки з точки зору психодинаміки. Спільне у всіх психодинамічних перспектив, у тому числі несвідомих, підсвідомих і свідомих процесах всередині себе розглядав З.Фрейд [2].

Метою статті є розгляд основних підходів до поняття самооцінки в роботах зарубіжних авторів: психологів, психоаналітиків, соціологів.

Важливість самооцінки можна розглядати з декількох точок зору. Перш за все, це важливо для нормального психологічного розвитку. Потрібно вірити в себе з точки зору здатності досягнення мети. В результаті можна адекватно впоратися з життєвими проблемами. Не маючи віри в себе, людина може бути продуктивною у загальному сенсі, але вона, ймовірно, буде менш ефективною та творчою, не маючи високої самооцінки.

Самооцінка – це впевненість у здатності досягнення цілей. Вона суб'єктивна та піддається власному схваленню. А також відображає те, як індивід бачить та оцінює себе на базовому рівні психологічного досвіду [2].

Куперсміт визначає самооцінку як «оцінку, яку індивід створює та зазвичай практикує відносно самого себе» [5]. Кемпбелл і Лавальє визначають самооцінку як «саморефлексує ставлення, яке є продуктом розгляду себе як об'єкта оцінки» [3]. На додаток Хейлс визначає самооцінку як оцінку функцію концепції «Я» [8]. Самооцінка, таким чином, є афективне, або емоційне оцінювання себе в рамках особистої цінності. З іншого боку, в соціальному контексті психологи визначають самооцінку як афективний компонент особистості, тобто позитивні й негативні оцінки людиною самої себе. Також самооцінку визначають як порівняльне поняття для особистості, яка оцінює свої дії відносно дій інших або порівнюючи себе з іншими.

Осборн визначає самооцінку як відносно стійке позитивне або негативне відчуття себе, що може покращитись чи погіршитись, коли людина стикається з проблемами, інтерпретує успіхи та невдачі в своєму повсякденному житті. Джеймс не зводить поняття самооцінки до сукупності сприйняття успіху. Швидше за все, це виходить як співвідношення рівня успіху до домагань. Таким чином, якщо людина оцінює себе позитивно в сфері, де вона прагне звершень, висока самооцінка спрацьовує як додатковий ресурс.

Самооцінка є невід'ємною й універсальною частиною людського досвіду. Вона є ключовим поняттям для пояснення «іманентних секретів» людської поведінки як ліків від соціальних і особистих проблем. Хартер визначив самооцінку як «рівень глобальних вимог, які людина ставить до себе як до особистості» [13].

Еріксон визначив самооцінку як функцію розвитку ідентичності, яка є результатом успішного розв'язання завдань, пов'язаних з кожним із етапів розвитку життя [13]. Коли це відчуття розвивається, зростає та протистоїть життєвим завданням, воно викликає відчуття значущості. За його словами, здорова

особистість активно освоює своє оточення, демонструє певну єдність особистості і може сприймати світ і себе належним чином. Самооцінка зосереджена на почутті власної гідності та рівня задоволеності самим собою.

Для того, щоб краще зрозуміти поняття самооцінки, варто диференціювати Я-концепцію від самооцінки. Я-концепція є складною, організованою і динамічною системою засвоєних переконань, поглядів і думок, які має кожна людина, необхідних для її існування як особистості. Бенне і Липка також стверджували, що Я-концепція і самооцінка, очевидно, представляють два різних поняття. Вони визначили Я-концепцію як «сприйняття щодо себе з точки зору особистих якостей та ролей, які виконує чи втілює особистість». Оскільки Я-концепція представляє собою «тільки опис передбачуваного себе і не включає в себе оцінку вартості». Я-концепція не повинна позиціонуватися як позитивна чи негативна. З іншого боку, самооцінка відноситься до «оцінки Я-концепції, а більш конкретно, успішності чи неуспішності, частково або в цілому» [1].

Я-концепція має відносно широке визначення конструкції, яка включає в себе когнітивні, афективні і поведінкові аспекти, самооцінка вважається більш обмеженим оцінним компонентом ширшого поняття самооцінки.

Для Хетті ключовим елементом відмінності між Я-концепцією та ідентифікацією є рівень, при якому досліджуваний об'єкт важливий. Наприклад, студент може описати себе як не дуже успішним у спорті, і тим самим продемонструвати свідчення низької фізичної Я-концепції, проте якщо студент вважає заняття спортом неважливим, його почуття самооцінки буде абсолютно незачепленим. Тому Хетті вважав, що самооцінка тісно пов'язана зі почуттям власної значущості [9].

Джеймс стверджував, що самооцінка базується на сприйнятті власної компетентності у значущих сферах, в той час як Кулі звернув увагу на важливість соціального визнання та відображення оцінок інших людей.

Для Джеймса, якого вважають батьком американської психології, і який першим підійшов до вивчення самооцінки з наукової точки зору, «я» – це «частина мене», тобто тіла, здібностей, репутації, сильних і слабких сторін, талантів. Якщо який-небудь з цих компонентів послаблюється або посилюється, люди можуть реагувати, визнаючи це частиною самого себе. Тому кожна людина, акцентуючи увагу на тому, що Джеймс назвав самовідчуттям або себелюбством, в успіхах і невдачах вибирає найбільш істинне я. Всі інші можливі не вибрані самості не мають відношення до самооцінки. Що б ви не вибрали для визначення своєї мети – репутація, за якої ви хотіли б стати відомим, або речі, якими б ви хотіли володіти, стане одним із ваших домагань. Їх ступінь визначає самооцінку в тій чи іншій сфері отриманого досвіду.

За словами Джеймса, три основних елементи особистості, за якими визначають домагання: матеріальне «Я», соціальне і духовне «Я». Матеріальне «Я» відноситься до об'єктів і потреб, що вважають своїм особистим майном або об'єктом ідентифікації: тіло, одяг, сім'я, будинок, автомобіль тощо. Якщо матеріальний добробут процвітає, людина відчуває себе задоволеною, і навпаки, якщо майно пошкоджено або втрачено, людина відчуває себе нікчемною.

Соціальне «Я» пов'язане з репутацією людини або ступенем визнання. Людина може мати багато соціальних «Я» – бути сином або дочкою батькам, студентом, другом тощо. Домагання або цілі індивідуума будуть залежати від віку й особистості. Для дітей дошкільного віку визнання з боку батьків буде домінувати, в той час як для підлітків важливішою є думка однолітків.

І, нарешті, духовне «Я» є внутрішнім, або суб'єктивним буттям індивіда. Особисте визнання пов'язано з тим, що індивід думає. Ці думки мають спадкоємність з плином часу. Воно може бути визначене як «внутрішній центр існування». Джеймс представив «Я» як два елементи: частина мене, актор, який втілює або представляє мене; і «Я», яке є місцем свідомості, спостерігач і оцінювач себе. Як спостерігач, духовне «Я» не порівнюється з самоповагою відносно успіху чи домагань. Дійсно, духовна сутність є інтерпретатором будь-яких переживань, які і визначають самооцінку [10].

Джеймс визначив самооцінку з точки зору загального та конкретного аспекту. Хоча існують індивідуальні коливання, викликані повсякденними чинниками, є середній рівень розвитку самооцінки, що розвивається протягом певного часу. Якщо людині вдалося подолати послідовно протягом певного періоду випробування або постійні невдачі, загальний рівень впевненості в собі або недовіри до себе може змінитися.

Концепція Кулі передбачає, що «Я», яке функціонує, щоб об'єднати і стимулювати поведінку, є вродженим або інстинктивним. Це вмотивовано самовизнанням та забезпеченням виживання. Для Кулі «Я» має декілька аспектів, а найбільш домінуючим є соціальне «Я». Воно виникає зі спостережень та реакцій інших людей. Тобто люди вчаться ідентифікувати себе через сприйняття інших людей, що називається «поглядом на себе в дзеркало» [4].

Соціальне «Я» – це спосіб визначення й уточнення самооцінки. Є три основних елементи, для отримання позитивної чи негативної думки інших. Перший з них – це уявлення про те, як інші сприймають

(яким я здаюся іншій людині?). Другий – це уявлення щодо оцінки зовнішності (що інша людина думає про мене?). І третє, свого роду самовідчуття (як я почуваюся внаслідок взаємодії?)

З точки зору самовідчуття, Кулі зазначив: «формальне визначення самовідчуття має бути настільки ж цілісним як формальне визначення смаку солі або червоного кольору; ми можемо дізнатись що це, тільки спробувавши. Не існує іншого відчуття себе, окрім того, яким ми його відчуваємо; це те, до чого ми маємо «моє ставлення» [4]. За словами Фішера, ідеї Кулі відображають подвійний фокус на самооцінку – поведінковий і феноменологічний [4].

Для Кулі «Я» і самовідчуття – не зовсім соціальний процес, особливо для дорослих. Він наголосив на важливості збалансування способу осмислення себе та реакції оточуючих. Таким чином, люди можуть оцінювати себе більш позитивно і бути більш впевненими в собі під час взаємодії з іншими людьми.

Як соціолог, Мід стверджував, що розвиток особистості пов'язаний з процесом становлення її як невід'ємної частини соціальної групи. Він схилився до поняття відповідної соціалізації, а не самооцінки та зосереджував увагу на свідомості через диференціацію свідомої та підсвідомої поведінки.

Концепція Кулі про відображення себе мала продовження в роботах Міда. За цією концепцією, мова і суспільство є важливими елементами у розвитку особистості. Тому що люди мають можливість побачити себе так як бачать їх інші при взаємодії з іншими людьми. Таким чином, значущі для нас в житті люди суттєво впливають на нашу самооцінку. Процес соціалізації був описаний як вивчення значень всіх аспектів світу, які дають інформацію як інші бачать себе. Спостереження дій і відносин значущих для нас людей можуть допомогти особистості прийняти і засвоїти їх як свої власні [11].

Психоаналітична теорія Фрейда сприяла поширенню теорії самооцінки. Хоча Фрейд ніколи не використовував термін «самооцінка» безпосередньо, вона в теорії Фрейда має багато спільного з поняттям особистості. У психоаналітичній теорії усвідомлення в значній мірі розглядається в рамках його концепції. Таким чином, механізм захисту, ставлення свідомості до зовнішнього світу та прищеплення моральних цінностей – все, що фігурувало в теорії Фрейда, – стало темами, що представляють інтерес для дослідників самооцінки.

Хоча Адлер не обговорював самооцінку безпосередньо як Фрейд, він пояснив універсальну тенденцію до почуття неповноцінності – вродженою. Нарешті, він виявив, що головною метою індивіда є прагнення до переваги. Він вважав, що кожна людина має унікальний погляд на реальність через творче самовираження [2].

Як уже згадувалося вище, Адлер не виділяв окремо концепцію самооцінки. Справді, він вважав самооцінку джерелом неврозів до тієї міри, коли вона стає самометою. Можливо, більш відповідним терміном самооцінки за Адлером буде самоприйняття. Тому відповідне поняття самооцінки передбачає право на приналежність до людства та бажання зробити свій внесок у соціальні інтереси групи [2].

Саліван оцінював процес «Я» з точки зору соціальної психології як незвичайний вимір психоаналітичних перспектив. Він описав «Я» як внутрішньоособистісне і підкреслив функцію символізації в його розвитку.

Салліван вважав «Я» динамічною розширеною організацією досвіду, що пов'язана із захистом самооцінки. Також він виявив, що ця система виникає в дитячому віці. За словами автора, система самоприйняття організовує переживання як «доброго мене», «поганого мене» і «не мене», що стають самооцінкою на основі реакцій батьків або значущих для неї людей. Дитина намагається мінімізувати занепокоєння, викликане цими реакціями [14].

Соціально-психологічні перспективи нашого дослідження базуються в галузі соціальної психології, психології і соціології. Одним з головних теоретиків та дослідників самооцінки є соціолог Розенберг, який акцентував увагу на динаміці розвитку позитивного образу себе в підлітковому віці. Він досліджував розвиток самооцінки в соціальному середовищі сім'ї та співвідношення самооцінки до подальшої соціальної поведінки.

Розенберг розрізняв Я-концепцію за двома структурами: мотиваційною та структурною; а самооцінка є основою обох концептуалізацій. Розенберг розглядав «Я» як істоту «створену та вдосконалену» двома дуже схожими мотивами – самооцінкою та самоузгодженістю. Самооцінка як один з найсильніших мотивів в людському розвитку була визначена як «позитивне або негативне ставлення до конкретного об'єкта, а саме «Я»». Позитивна самооцінка характеризується почуттям самоповаги та значущості. Крім того, людина визнає свої сильні і слабкі сторони. З іншого боку, людина з низькою самооцінкою відчуває брак поваги до себе та вважає себе недостойною, неадекватною чи неповноцінною особистістю [7].

Я-концепція була визначена як «сукупність думок і почуттів індивідуума у ставленні до себе як до об'єкту». У самооцінці Розенберг визначив три широкі складові: 1) власне «Я» (Які ми є?); 2) бажане «Я» (Те, на що ми хочемо бути схожими); 3) презентаційне «Я» (Якими ми демонструємо себе іншим) [7].

Куперсміт є теоретиком-дослідником в сфері самооцінки з точки зору вивчення перспектив. Згідно з Куперсмітом, самооцінка в значній мірі пов'язана з особистим задоволенням та ефективним функціонуванням.

«Я» визначається як «абстракція, яку особистість розвиває щодо атрибутів, можливостей, об'єктів та видів діяльності, якими людина володіє або прагне». Абстракція символізується як «я», або ж уявлення про самого себе. Об'єкт спостереження й оцінки, який називається як «особистість», відрізняється від «Я», яке включає в себе абстракції, сформовані щодо об'єкта. Основою цих абстракцій є спостереження власної поведінки, та те, як інші люди реагують на це ставлення, зовнішній вигляд і продуктивність [5].

Відповідно до когнітивно-поведінкової точки зору, два теоретика – Бандура і Епштейн представили комбіновану точку зору щодо концептуалізації «Я» та самооцінки. У той час як з когнітивної точки зору, дії та процеси пізнання – це вся особистість, з поведінкової перспективи: особистість – це накопичення рефлексів на подразники, зразки поведінки чи система звичок [12].

Бандура вважає, що «Я» не визначає та не спричиняє поведінку. Навпаки, це когнітивні процеси та структури, пов'язані з мисленням і сприйняттям. Передбачається, що самоспонування і самоефективність є аспектами «Я».

Підхід Епштейна називається обробкою інформації, або когнітивно-емпіричним. Основне припущення його теорії полягає в тому, що людський розум має тенденцію організовувати досвід в концептуальних системах. Іншими словами, людський розум пов'язує події, а потім вони розвивають організовану систему конструкцій вищого або нижчого порядку. Ці конструкції одночасно диференційовані та інтегровані. За словами Епштейна, самооцінка «це основна потреба людини бути гідним любові» [6].

Гуманісти-дослідники Олпорт, Маслоу, Роджерс, Мей і Мрук мають схожі гуманістичні, екзистенційні та феноменологічні точки зору.

Олпорт був одним з перших психологів, хто залишив біхевіоризм на користь психології его. Він розробив свій власний термін «пропріум», який відіграє організуючу та інтегруючу роль і дає стимул до психологічного зростання. Функції пропріуму – це відчуття тіла, самоідентичності, самоповаги, почуття власного розвитку, власного образу та відповідних прагнень [12].

Роджерс, як прихильник феноменології, зосередив своє бачення на тому, що кожен живе в особистому й унікальному світі зі своїми власними уявленнями та реагує на світ через власну свідомість [2]. За словами Роджерса, зростання особистості можна охарактеризувати як «розширення відмінності між внутрішнім світом або мною і тим, що не є я».

Теоретична робота щодо поняття самооцінки як значущої характеристики особистості почалася ще століття тому з праць Джеймса і Кулі. Ці автори були першими теоретиками галузі психології, що поставили питання «Що таке «Я?» У своїх дослідженнях вони намагались пояснити важливість його існування, рівень свідомості, місце в особистісних і соціальних процесах та розвитку. Їхні напрацювання були першими та стали основою для подальших пошуків у галузі психології, педагогіки та соціології.

Література

1. Beane J. A. Self-concept and self-esteem: A construct differentiation / J. A. Beane, R. P. Lipka. // *Child Study Journal*. – 1984. – №10. – С. 1–6.
2. Bednar L. R. Self-esteem: Paradoxes and innovations in clinical theory & practice / L. R. Bednar, S. R. Peterson. – Washington: American Psychological Association, 1995. – 342 с.
3. Campbell J. D. Who am I? The role of self-concept confusion in understanding the behavior of people with low self-esteem / J. D. Campbell, L. F. Lavellee. // *New York*. – 1993. – №1. – С. 3–20.
4. Cooley C. H. Human nature and the social order / Cooley. – New York: Charles Scribner's Sons, 1902. – 57 с.
5. Coopersmith S. The antecedents of self-esteem / Coopersmith. – San Francisco: Freeman, 1967. – 223 с.
6. Epstein S. The implications of cognitive-experiential self-theory for research in social psychology and personality / Epstein. // *Journal for the Theory of Social Behavior*. – 1985. – №15. – С. 283–309.
7. Global self-esteem and specific self-esteem: Different concepts, different outcomes / M. Rosenberg, C. Shooler, C. Shoenbach, F. Rosenberg. // *American Sociological Review*. – 1995. – №60. – С. 141–156.
8. Hales S. Valuing the self: Understanding the nature and dynamics of self-esteem / Hales. – San Francisco: Saybrook Institute, 1989. – 256 с.
9. Hattie J. Self-concept / Hattie. – Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1992. – 98 с.
10. James W. The principles of psychology / James. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1890. – 478 с.
11. Mead G. H. Mind, self, and society / Mead. – Chicago: University of Chicago Press, 1934. – 160 с.
12. Schultz D. Theories of personality / D. Schultz, S. E. Schultz. – Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing Company, 1994. – 380 с.
13. Secord P. F. The Social Psychology of Education / P. F. Secord, C. W. Backman., 1964. – 47 с.
14. Sullivan H. S. The interpersonal theory of psychiatry / Sullivan. – New York: Norton, 1953. – 90 с.